

Jolanta Wojciechowska

Uniwersytet Łódzki

Katedra Geografii Miast i Turyzmu

90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

tel. 0 48 426354561

jolwoj@geo.uni.lodz.pl

BILANS EFEKTÓW ROZWOJU AGROTURYSTYKI

Zarys treści: Autorka prezentuje w formie piramidy płaszczyzn koncepcję spostrzegania przez środowisko lokalne i turystów efektów zachodzących pod wpływem rozwoju agroturystyki. Ich spostrzeganie przez wymienione grupy jest różne – w przypadku turystów piramida jest odwrócona. Podjęta jest także próba bilansowania skutków rozwoju agroturystyki w ujęciu statycznym i dynamicznym, ze wskazaniem na wiążące się z tym prawidłowości co do osiągniętych korzyści i ponoszonych strat przez lokalne środowisko.

Słowa kluczowe: agroturystyka, efekty rozwoju agroturystyki, piramida efektów, bilans efektów.

1. WSTĘP

Rola turystyki określana jest efektami rozwoju, w podobnej formule należy rozważać rolę agroturystyki. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele prac poświęconych problematyce rezultatów rozwoju turystyki oraz agroturystyki. Najczęściej podejmują one analizę kategorii (jakości i typu) oraz skali (tj. wielkości) efektów.

Celem autorki artykułu jest prezentacja koncepcji, w formie hierarchicznego porządku, spostrzegania przez środowisko lokalne oraz turystów rezultatów zachodzących pod wpływem rozwoju agroturystyki. Równorzędnym celem jest prezentacja bilansu efektów (pozytywnych i negatywnych) w ujęciu statycznym oraz dynamicznym.

2. KATEGORIE I PŁASZCZYZNY EFEKTÓW ROZWOJU TURYSTYKI ORAZ AGROTURYSTYKI

W świetle definicji encyklopedycznych „efekt” oznacza wrażenie, wraz ze środkami i sposobami

AN EVALUATION OF THE EFFECTS OF AGRO-TOURISM DEVELOPMENT

Abstract: The effects of agro-tourism development, as perceived by local inhabitants and tourists, are presented by means of two-dimensional pyramids. These perceptions differ as in the case of tourists the pyramid is inverted. The article also attempts to evaluate the effects of agro-tourism development in statistical and dynamic terms, and indicates patterns in the costs and benefits to local communities.

Key words: agro-tourism, agro-tourism development effects, effect pyramid, effect evaluation

1. INTRODUCTION

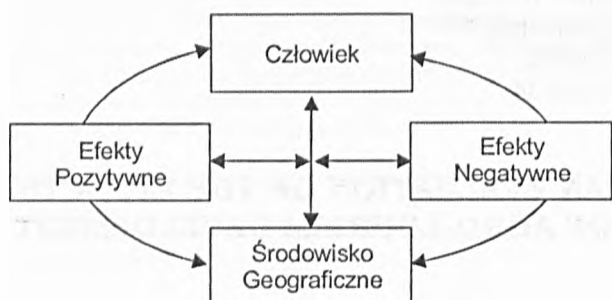
The role of tourism is measured by the effects of its development and the role of agro-tourism should be approached in a similar way. The literature on the subject offers a wide choice of publications concerning the development of tourism and agro-tourism usually presenting an analysis of the category (quality and type) and scale (range) of effects.

The author's aim is to present the effects of agro-tourism development as perceived by both local inhabitants and tourists, as well as an evaluation of the effects (positive and negative) in statistical and dynamic terms.

2. TOURISM AND AGRO-TOURISM DEVELOPMENT EFFECT CATEGORIES

The effects of tourism development are felt in different areas of human activity

wywołania wrażenia, a także skutek jakiejś przyczyny, rezultat, wynik. Efekty rozwoju turystyki dają o sobie znać w różnych płaszczyznach działania człowieka. Występują też w różnych kategoriach. Najogólniej można je rozpatrywać w kategorii pozytywnej lub negatywnej oraz w dwóch obszarach odniesienia, tj. do człowieka oraz do środowiska geograficznego (rys. 1).

Rys. 1. Kategorie efektów rozwoju turystyki w relacji człowiek–środowisko
(źródło: opracowanie własne)

W odniesieniu do człowieka – jako jednostki oraz grupy społecznej, przyjmującej turystów i wysyłającej (odwiedzającej) – objawiają się efekty turystyki pozytywne i negatywne, zarówno w aspekcie poziomu, jakości, jak i sensu życia (PRZECŁAWSKI 1997). W odniesieniu do środowiska geograficznego (tj. przyrodniczego i antropogenicznego) rozwój turystyki również wywiera pozytywne i negatywne rezultaty. Jednocześnie ludzie i środowisko wzajemnie oddziałują na siebie; im większe walory turystyczne środowiska, tym większa dążność do ich turystycznego wykorzystania, a zatem potęgowania efektów zarówno pozytywnych, jak i negatywnych.

Przeprowadzona na początku lat 80. ubiegłego wieku analiza światowego piśmiennictwa i badań w zakresie skutków turystyki pokazała, że większość studiów koncentrowało się na wykazywaniu pozytywnych korzyści, w płaszczyznach wg następującej rangi¹: ekonomicznej, środowiska, społeczno-kulturowej i politycznej (TRAVIS 1983). Efekty negatywne (określane jako szkody lub koszty) dotyczyły przede wszystkim politycznego i społeczno-kulturowego oddziaływania turystyki.² Takie interdyscyplinarne podejście badawcze (skrytykowane w literaturze anglojęzycznej) odzwierciedlało dominujące wówczas wpływy zainteresowań turystyką przez ekonomię. Obecnie turystyka jest przedmiotem zainteresowań bardzo różnych dyscyplin wiedzy, w tym takich, jak np. rybołówstwo czy górnictwo. Wiele płaszczyzn, w których są obecnie ob-

and in different ways. They are usually considered as either positive or negative with reference to both social and geographical environments (fig. 1).

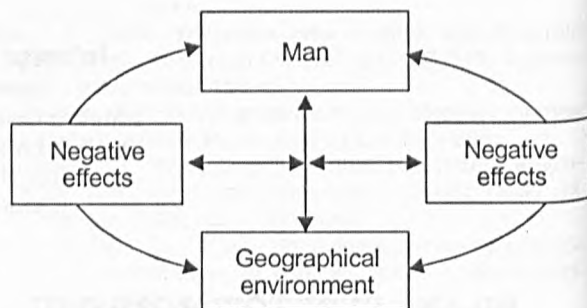

Fig. 1. Categories of tourism development effect in relation to social and geographical environments (source: author)

With reference to 'man' – as an individual or social group, receiving or generating tourists – the tourism effects that occur are both positive and negative in terms of the standard, quality and meaning of life (PRZECŁAWSKI 1997). Tourism development also has a positive and negative influence on the geographical environment (natural and anthropogenic). 'Man' and the environment mutually influence each other; the greater the tourism assets of the environment, the stronger the will to use them and automatically reinforce both positive and negative effects.

An international analysis of literature and research on tourism effects made in the early 1980s, showed that most research was focused on the benefits on economic, environmental, socio-cultural and political levels (TRAVIS 1983). Negative effects (described as costs) concerned above all the political and socio-cultural influence of tourism. Such a mono-disciplinary research approach (criticized in the English-language literature on the subject) reflected the interest in tourism shown by economists. Currently tourism is of interest to many different disciplines including the study of fishing and mining. The variety of levels on which tourism development effects exist, as well as the blurred borders between

serwowane efekty rozwoju turystyki, oraz nieostrość granic między nimi, powodują, iż w literaturze są różnie nazywane, zależnie od charakteru dyscypliny, w której jest podjęta analiza. W badaniach geografów najczęściej wymieniane są płaszczyzny: ekonomiczna, przestrzenno-fizjonomiczna, demograficzno-zawodowa, kulturowa (DZIEGIEĆ 1995). Przez ekonomistów są wyszczególniane: ekonomiczno-społeczna, finansowa i gospodarcza płaszczyzna, a wśród socjologów: społeczno-kulturowa oraz psychologiczna (PRZECLAWSKI 1977).

W przypadku agroturystyki, będącej na pograniczu takich dziedzin, jak: rolnictwo, leśnictwo i rybactwo, efekty jej rozwoju są w literaturze polskiej analizowane w bardzo różnych płaszczyznach. Najczęściej są to: gospodarcza, ekonomiczna, zawodowa, organizacyjna, społeczna, demograficzna, kulturowa, przyrodnicza, krajobrazowa oraz przestrzenna.

Znajomość literatury przedmiotu pozwala na sformułowanie ogólnych prawidłowości, jakie można zauważyć w rozważaniach nad problematyką efektów rozwoju agroturystyki. Pierwszą z tych prawidłowości, charakterystyczną do połowy lat 90., jest podejmowanie rozważań przede wszystkim w zakresie efektów oczekiwanych od rozwoju agroturystyki. Efekty te najczęściej rozpatrywano w aspekcie takich płaszczyzn, jak: gospodarcza, ekonomiczna, zawodowa oraz kulturowa. Przykładem mogą tu być prace (bardzo liczne) podejmujące zagadnienia uwarunkowań rozwoju agroturystyki jako sposobu na dodatkowe źródło dochodu (BUKRABA-RULSKA 1993, KOWALCZYK 1993, DĘBNIWSKA & SUCHTA 1995, SIKORA 1995, WIATRAC 1995).

Wraz z rozwojem agroturystyki w literaturze zaczęły się coraz częściej pojawiać prace prezentujące efekty rzeczywiste, które początkowo dotyczyły wielkości agroturystycznej bazy noclegowej oraz towarzyszącej (tj. liczby obiektów, miejsc noclegowych, rodzajów oferty) występującej w regionach, a następnie w ogólnej przestrzeni kraju (m.in. KMITA, STRZEMBICKI 1997, CIAPIGA 2001). W literaturze przedmiotu w kręgu zainteresowań znalazły się także zagadnienia z zakresu efektów organizacyjnych agroturystyki. W połowie lat 90. dotyczyły one głównie wielocephowej charakterystyki regionalnych i lokalnych stowarzyszeń agroturystycznych (STRZEMBICKI, KMITA 1996) oraz roli samorządu terytorialnego w stymulowaniu i zarządzaniu rozwojem agroturystyki (np. WOJCIECHOWSKA 1995, DZIADKOWIEC, FECZKO 1996). Z zakresu analizy efektów występujących w płaszczyźnie społecznej należy też uznać prace prezentujące oczekiwaną

them, has led to a wide range of terms in the literature depending on the discipline. In geographical studies the levels mentioned most frequently are economic, spatial, demographic, and cultural (DZIEGIEĆ 1995). Economists list socio-economic, financial and economic levels, while sociologists – socio-cultural and psychological (PRZECLAWSKI 1977).

The development of agro-tourism (which lies on the borders of studies in agriculture, forestry and fishing) is discussed in the Polish literature on many different levels: usually economic, work-related, organizational, social, demographic, cultural, natural, landscape and spatial.

The literature on the effects of agro-tourism development allows the establishment of general patterns of discussion. The first pattern, typical until the mid-1990s, was on the expected effects on economic, work-related or cultural levels. Many publications have appeared whose authors discuss such development as an additional source of income (BUKRABA-RULSKA 1993, KOWALCZYK 1993, DĘBNIWSKA & SUCHTA 1995, SIKORA 1995, WIATRAC 1995).

The number of publications in a new pattern with discussion on general effects has now started to grow. At first they concerned issues such as the agro-tourist and accommodation capacity (the number of buildings, beds, type of offer) in different regions and in the country as a whole (e.g. KMITA & STRZEMBICKI 1997, CIAPIGA 2001). Other issues discussed were the organizational effects of agro-tourism, at that time mainly concerning regional and local agro-tourist associations (STRZEMBICKI & KMITA 1996), as well as the role of local authorities in stimulating and controlling the development (e.g. WOJCIECHOWSKA 1995, DZIADKOWIEC & FECZKO 1996). As far as an analysis of social effects is concerned, authors presented an actual or expected model of an agro-tourist and service-provider (e.g. STRZEMBICKI 1997, 1998).

To conclude, it can be said that the Polish agro-tourist literature refers mainly to the positive effects of agro-

oraz faktyczną sylwetkę agroturysty i usługodawcy (m.in. STRZEMBICKI 1997, 1998).

Podsumowując całość dorobku polskiej literatury agroturystycznej można stwierdzić, że w zdecydowanej większości występują prace podejmujące zagadnienia pozytywnych efektów rozwoju agroturystyki, analiza negatywnych występuje bardzo sporadycznie. Również częściej są podejmowane analizy podaży, czyli organizatora usług agroturystycznych, a znacznie mniej popytu, zarówno w zakresie efektów oczekiwanych, jak i rzeczywistych.

Korzystne efekty rozwoju agroturystyki są w literaturze prezentowane w aspekcie różnych płaszczyzn (wyżej wymienianych).

3. PIRAMIDA EFEKTÓW ROZWOJU AGROTURYSTYKI

W konstrukcji hierarchii płaszczyzn zostały przyjęte następujące założenia:

- 1) liczbę płaszczyzn ograniczono do czterech, tj. przestrzennej, gospodarczej, społecznej i kulturowej,
- 2) założono racjonalność postępowania podmiotów podlegających wpływom agroturystyki, czyli upatrywania przez nich dobrych stron rozwoju (pozytywów),
- 3) wykładnią dla segregacji płaszczyzn i efektów rozwoju jest analiza literatury przedmiotu.

Hierachia płaszczyzn ma postać piramidy i jest rozpatrywana w kontekście spostrzegania efektów rozwoju agroturystyki przez dwie grupy, tj. rodzinę i lokalną społeczność oraz odwiedzających ich turystów (rys. 2). Spostrzeganie efektów rozwoju przez wymienione grupy jest różne. W przypadku rodziny i lokalnej społeczności zajmującej się działalnością agroturystyczną układ płaszczyzn jest następujący: podstawę piramidy stanowi płaszczyzna gospodarcza, następną jest kulturowa, w dalszej kolejności – społeczna, zaś przestrzena – na szczycie piramidy. Dla tej grupy podmiotów podstawą piramidy jest płaszczyzna efektów gospodarczych. Są to więc efekty związane z odczuwalną poprawą poziomu życia rodziny oraz lokalnej społeczności. Stanowi o tym wzrost ich dochodów finansowych oraz związane z tym możliwości wprowadzania zmian technicznych, wyposażenia, modernizacji itp. w posiadanych obiektach i urządzeniach. Wymienione efekty są więc wyznacznikiem sukcesu oraz dalszego rozwoju agroturystyki.

Kolejną płaszczyzną istotną dla całokształtu rozwoju agroturystyki zarówno w rodzinie, jak

tourism development while discussion of the negative is very rare. Also, authors seem more interested in the analysis of demand (agro-tourist service organizers) than of supply, both as regards actual or expected effects.

The positive effects of agro-tourism development are presented at a variety of levels as mentioned above.

3. THE AGRO-TOURISM DEVELOPMENT EFFECT PYRAMID

In the hierarchy of levels the following assumptions have been made:

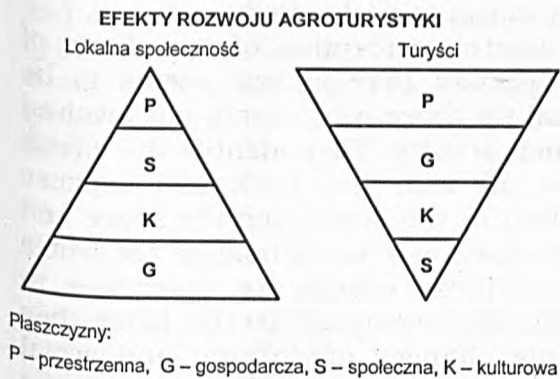
- 1) the number of levels is limited to four: spatial, economic, social and cultural,
- 2) those involved in agro-tourism behave rationally i.e. focus on the positive sides of development,
- 3) the basis for identifying levels and development effects is an analysis of relevant literature.

The hierarchy of levels is in the form of a pyramid and is approached from the perspective of two groups: families and the local community, and visiting tourists (fig. 2). These groups perceive development effects differently. In the case of an individual family or local community running an agro-tourist activity, the arrangement of the pyramid is as follows: the base is economic; the next is cultural; followed by social; with spatial at the top. The economic effects at the base concern improvement in the family's and community's standard of living due to higher incomes and the opportunity to implement technological change, improve and modernize equipment, etc. in the tourism facilities they possess. These effects lead to success and a further development of agro-tourism.

Another level important for the overall development of agro-tourism, both in a family and in a local community, concerns cultural effects: on personality development in individual family members and village inhabitants, increasing their

i lokalnej społeczności jest płaszczyzna kulturowa. Odnoszone tutaj efekty dotyczą rozwoju osobowości poszczególnych członków rodziny, także mieszkańców wsi, podniesienia ich wiedzy i kultury osobistej, zrozumienia faktu, czym jest ta działalność i jakich wymaga uwarunkowań do rozwoju. Konsekwencją zmian w płaszczyźnie kulturowej są efekty w płaszczyźnie społecznej. Dotyczą one umiejętności współpracy w rodzinie i grupie społecznej, działania w różnych stowarzyszeniach, współtworzenia dla zorganizowanej grupy, a także ochrony jej interesów. Efekty osiągnięte w tej płaszczyźnie przyczyniają się najpierw do integracji środowiska rodzinnego, następnie lokalnego, także do rozwoju samorządności i aktywności organizacyjnej, a zatem sprzyjają podniesieniu jakości życia w rodzinie i społeczności.

knowledge and personal behaviour, understanding what agro-tourist activity is and what conditions must be met to ensure its development. Changes on the cultural level result in changes on the social level: the ability to cooperate within a family and social group, activity in a variety of social groups, contribution to an organized group, as well as the protection of local inhabitant interests. Effects on this level lead to the integration of the family and local community, as well as the development of self-government and organizational activity, and in this way are conducive to raising the standard of living in the family and community.

Rys. 2. Piramida efektów rozwoju agroturystyki:
model hierarchii efektów
(źródło: opracowanie własne)

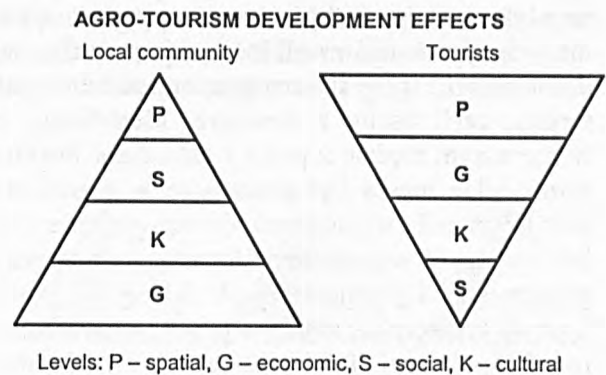

Fig. 2. Agro-tourism development effects pyramid:
a model of an effect hierarchy
(source: author)

Na ostatnim szczyble piramidy są efekty płaszczyzny przestrzennej. Dotyczą one wizualnie dostrzegalnych przemian w przestrzeni gospodarstwa wiejskiego oraz miejscowości. Są więc związane z krajobrazem przyrodniczym oraz antropogenicznym, fizjonomią i zachodzącymi we wsi zmianami. Płaszczyzna ta jest jak soczewka skupiająca w sobie najbardziej wymierne efekty rozwoju agroturystyki.

Zaprezentowana piramida wskazuje na wagę płaszczyzn, a tym samym na kolejność występowania grup efektów istotnych dla osiągnięcia sukcesu przez rodzinę i lokalną społeczność działających w agroturystyce.

Inny jest punkt widzenia turysty odwiedzającego miejscowość i oceniającego rezultaty rozwoju agroturystyki. Tutaj hierarchia płaszczyzn przybiera postać odwróconej piramidy, z jednoczesną za-

At the top of the pyramid there are spatial effects. They concern visible changes within rural household and whole village 'space', and are related to the natural and anthropogenic landscape, the appearance of the whole area and the changes occurring there.

The pyramid indicates the relative importance of the levels, and at the same time the order in which effects occur. They are significant as far as the success of an individual family or community involved in agro-tourism is concerned.

Another perspective is presented by a tourist who visits a village and evaluates the effects of agro-tourism development. In this case the hierarchy of levels takes the form of an inverted

mianą kolejności dwu płaszczyzn, tj. gospodarczej ze społeczną. Turysta w zastanej sytuacji dostrzega w pierwszej kolejności efekty przestrzenne oraz gospodarcze widoczne w wizerunku gospodarstwa i wsi. W następnej kolejności dostrzega efekty kulturowe, a na końcu społeczne. Inaczej mówiąc, turysta najpierw widzi zmiany w fizjonomii wsi i gospodarstwa, zwraca uwagę na bliższe i dalsze otoczenie, na przestrzeń rekreacyjną będącą do jego dyspozycji, na estetykę zabudowań i wyposażenie obiektów. W dalszej kolejności dostrzega zmiany widoczne w kulturze poszczególnych rodzin oraz mieszkańców wsi, zwłaszcza w ich zachowaniu i bezpośrednim odnoszeniu się do turysty. W ostatniej kolejności zauważa efekty społeczne dotyczące współpracy mieszkańców, ich konsolidacji i samoorganizowania się w celu prowadzenia turystycznej działalności.

Podobne spostrzeganie efektów rozwoju agroturystyki wydaje się być charakterystyczne także dla tych mieszkańców wsi, którzy nie prowadzą tej działalności. Efekty spostrzegają oni podobnie jak turyści, czyli osoby z zewnątrz. Identyfikują je w pierwszym rzędzie z pracą i nakładami finansowymi, jakie muszą być poniesione w przestrzeni oraz fizjonomii i wyposażeniu danego gospodarstwa lub wsi. Są to więc zmiany dotyczące płaszczyzn: przestrzennej i gospodarczej. W dalszej kolejności upatrują konieczność zmian w płaszczyznach kulturowej i społecznej. Takie postrzeganie efektów rozwoju agroturystyki, w kontekście przeprowadzenia koniecznych zmian, wskazuje na podłoże barier co do decyzji uruchomienia tej działalności.

Zaprezentowane piramidy przedstawiają model występowania w lokalnym środowisku grup efektów rozwoju agroturystyki w określonym porządku, tj. hierarchii płaszczyzn, tak aby oddziaływanie agroturystyki w ostatecznym rozrachunku było pozytywne. W modelu tym wartości materialne są dominującym efektem oczekiwanym, zaś pozytywne efekty kulturowe oraz społeczne należą do czynników warunkujących prawidłowość przemian zachodzących w wyniku rozwoju agroturystyki.

4. UJĘCIE DYNAMICZNE MODELU

Każdy rozwój ma swoją cenę, wiążą się z nim korzyści, ale także i koszty (ALTKORN 1997). Na kompleksowy bilans efektów rozwoju agroturystyki (*B*) składają się więc zyski (*Z*), inaczej korzyści

pyramid, with two levels – economic and social – changing their position. A tourist first observes the spatial and economic effects in the household and village, next the cultural effects, followed by the social. In other words, a tourist first observes changes in the appearance of the household and village, and then focuses on the surrounding area, the recreational space available for use, the aesthetics of the buildings and the facilities available. Later, the tourist notices changes in the culture of individual families and inhabitants, particularly in their behaviour and attitude towards tourists. Finally the tourist sees the social effects in terms of cooperation between local inhabitants, their unity and ability to organise themselves in order to run tourist activity.

A similar perception of the effects of agro-tourism development seems to be typical for those inhabitants not involved in such activity. They identify the effects above all with the work and expense involved in the organising the space and appearance of a household or the whole village. These effects are observable at spatial and economic levels. Later they identify changes at cultural and social levels. This perception of effects, in the context of the changes needed to be made, explains the reason why some inhabitants do not enter into this sort of economic activity.

The pyramids presented above show a model of the effects of agro-tourism development in a local community occurring in a particular order i.e. a model of a hierarchy of levels which is positive on the whole. In this model, material goods are the expected effect, and the positive cultural or social effects are desired transformational factors.

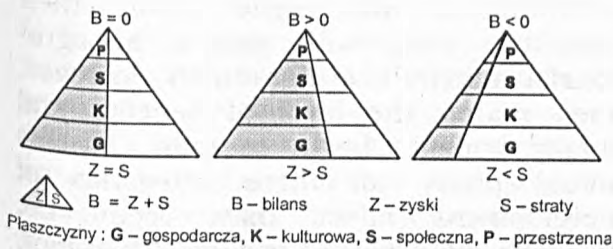
4. DYNAMIC MODEL

Every development has its price; in addition to benefits there are also costs (ALTKORN 1997). A complex evaluation of agro-tourism development effects (*B*)

i straty (S), inaczej koszty, co można zapisać następującym wzorem matematycznym:

$$B = Z + S.$$

W matematycznym ujęciu bilans może być dodatni, kiedy zyski są większe od strat ($Z > S$); ujemny, kiedy zyski są mniejsze od strat ($Z < S$); lub zerowy, gdy osiągnięte zyski są równe ponoszonym kosztom ($Z = S$). Zmienność tych proporcji można przedstawić na piramidzie efektów (hierarchii płaszczyzn) przez wprowadzenie doń osi rozdzielającej pola „zysków i strat” (rys. 3). Oś ta, zgodnie z zasadami ambiwalentności turystyki (tj. dwoistości, dwuwartościowości – JAFARI 1983, ALEJZIAK 1999), pokazuje, że w każdej płaszczyźnie oddziaływania turystyki jednocześnie mogą występować przeciwstawne efekty rozwoju, tj. korzystne i niekorzystne. W zależności od wielu różnych czynników (np. posiadanych przez rodzinę praktycznych umiejętności lub zasobów wiedzy) oś „zysków i strat” dla analizowanej piramidy płaszczyzn może więc pozostawać w różnym położeniu i tym samym wskazywać na różne „pola zysków oraz strat”, tj. większe, mniejsze lub równe sobie.

Rys. 3. Kompleksowy bilans efektów rozwoju agroturystyki w ujęciu matematycznym
(źródło: opracowanie własne)

Według JAFARIEGO (1983), koszty i korzyści nie są inherentnie zawarte w turystyce, lecz są zestawem kosztów i korzyści różnych miejscowości turystycznych. Jednak zdaniem autora konieczne jest ujmowanie zjawiska turystyki kompleksowo, z jednoczesną próbą zrozumienia każdego specyficznego przypadku społeczeństw, miejscowości, regionów oraz krajów. Stwierdzenie to dało impuls odniesienia piramidy efektów rozwoju agroturystyki – z wpisaną doń osią „zysków i strat” – do faz rozwoju ruchu turystycznego w świetle koncepcji BUTLERA (1980). Pozwoliło to na przeanalizowanie zmian, jakie zachodzą w czasie w zakresie osiąganych korzyści oraz ponoszonych strat przez rodzinę i lokalne środowi-

consists of benefits (Z) and costs (S) which can be presented by the following mathematical formula:

$$B = Z + S$$

Mathematically, the evaluation can be positive when costs are greater than benefits ($Z > S$), negative when benefits are lower ($Z < S$), or ($Z = S$) if they balance. Variations in this relation can be presented on the effects pyramid by introducing an axis separating areas of cost and benefit (fig. 3). The axis, according to the idea of 'tourism ambivalence' (JAFARI 1983, ALEJZIAK 1999) shows that each level may contain at the same time contradicting development effects: both positive and negative. Depending on many different factors (e.g. practical skills or family knowledge), the axis between cost and benefit maybe differently angled giving smaller, larger or equal areas.

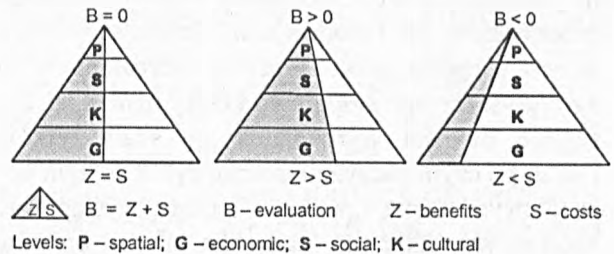
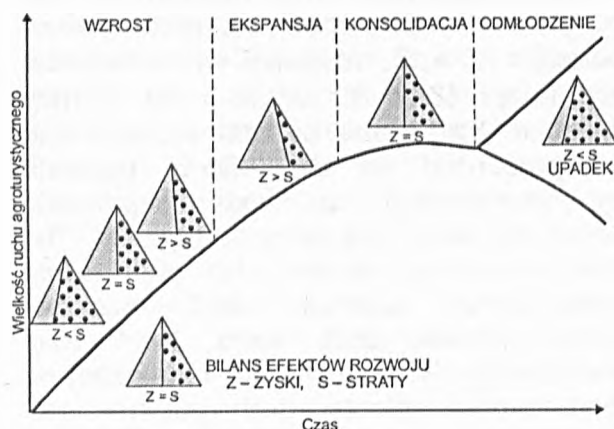

Fig. 3. The evaluation of agro-tourism development effects in mathematical terms
(source: author)

According to JAFARI (1983), costs and benefits are not inherent parts of tourism and should be considered in relation to individual places. However, the author believes that tourism should be considered in general, and at the same time attempts should be made to understand each individual case in a community, place, region or country. The pyramid of agro-tourism development effects, together with the cost and benefit axis, has been related to the phases of tourism development according to Butler's (1980) concept. This allowed the author to analyse the changes which take place in time on the benefits enjoyed and costs suffered by a family and the local com-

ska będących konsekwencją rozwoju agroturystyki. Cykle zmian bilansu efektów zostały zaprezentowane na rys. 4.

Rys. 4. Bilans efektów rozwoju agroturystyki w ujęciu dynamicznym
(źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem koncepcji BUTLERA 1980).

W początkowej fazie rozwoju agroturystyki, tj. „wzrostu”, ponoszone koszty rozwoju zarówno przez rodzinę, jak i środowisko lokalne, są większe aniżeli osiągnięte zyski. Wraz ze wzrostem ruchu agroturystycznego stopniowo koszty maleją, aż następuje moment wyrównania się skali zysków i strat, po czym zaczynają rosnąć zyski. W tym początkowym etapie („wzrostu”) mogą występować kolejno wszystkie trzy kategorie bilansu efektów rozwoju, tzn. ujemny, zerowy i dodatni. Dlatego dla wielu podmiotów podejmujących się prowadzenia działalności agroturystycznej jest to trudny okres, w którym muszą się oni wykazać umiejętnością radzenia sobie z dużą zmiennością uzyskiwanych efektów. Umiejętność przejścia w tym etapie przez kolejne zmiany bilansu efektów daje faktyczną szansę na rozwój działalności, wręcz decyduje o dalszym jej powodzeniu. Dla wielu etap ten jest pierwszym i ostatnim, gdyż bywa często odczytany błędnie, bo w kontekście wszelkich możliwych efektów, które ich zdaniem mogli oni już osiągnąć. Dobrze jest, gdy etap ten jest wspomagany pomocą finansową lub inną – np. doradczą, szkoleniową – z różnych funduszy, programów i projektów. Wówczas koszty własne mogą być pomniejszone lub, już na starcie, bilans efektów może być dodatni.

W kolejnej fazie rozwoju, czyli „ekspansji”, kiedy występuje dalszy wzrost ruchu agroturystycznego, wzrastają korzyści i koszty rozwoju,

munity as a result of tourism development. The cycle of the relations between costs and benefits is presented in fig 4.

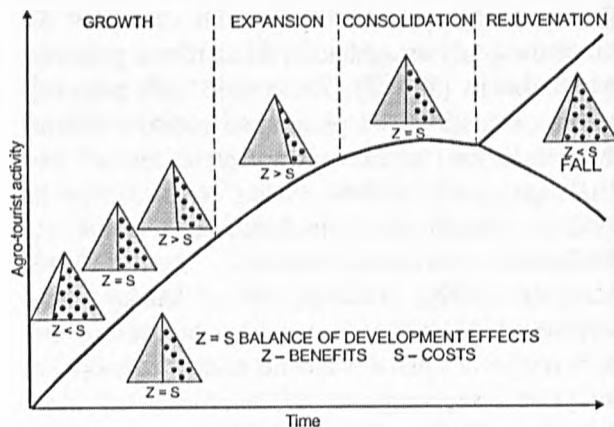

Fig. 4. Evaluation of the effects of agro-tourism development in dynamic terms
(source: author based on BUTLER 1980)

In the initial phase of agro-tourism development, the 'growth' phase, the costs both the family and the local environment are higher than their benefits. Along with growth in agro-tourist activity costs gradually decrease, then match the level of benefits and finally benefits begin to grow. In this initial phase all three categories of development effect may occur i.e. negative, neutral and positive. Therefore, it is a difficult period for all those who start an agro-tourist business activity because they must be able to deal with considerable variation in effects. The ability to go through consecutive changes gives a chance to develop the business, and can even determine its success. For many this first phase is also the last because they misinterpret it as the total effect of what could be achieved. It is good if at this stage there is financial, advisory or training support from the funds, programmes or projects involved. Then costs may be less and, even at the start, the evaluation of effects could be positive.

In the next development phase, 'expansion', when agro-tourist activity continues to grow, both benefits and costs increase,

przy czym zaznacza się coraz wyraźniejsza przewaga zysków nad kosztami, aż do momentu ich maksymalnego wzrostu. Zasadniczy rozwój agroturystyki ma miejsce w tej fazie, w związku z tym powinno się ją jak najdłużej utrzymywać, inaczej mówiąc, jak najdłużej pielęgnować stabilny wzrost (ALTKORN 1997). Także istotne jest, aby w tej fazie dostrzec w odpowiednim czasie, kiedy przy ciągle wzrastającym ruchu agroturystycznym następuje moment zmniejszenia się zysków dominujących jeszcze nad kosztami.

Fakt ten staje się sygnałem do przejścia na kolejny etap, zwany „konsolidacją”, w czasie którego po okresie wzrastania ruchu agroturystycznego następuje zahamowanie tempa prowadzące do jego stabilizacji. Wówczas osiągane zyski zaczynają się zmniejszać, aż do zrównania się z kosztami. To zaczyna sprzyjać stagnacji, mającej wyraz zarówno w liczbie przyjeżdżających turystów (nasycenie), jak i w podejmowanych inwestycjach (brak). Kiedy zyski zaczynają być mniejsze od kosztów, sytuacja taka może doprowadzić do upadku agroturystyki (rezygnacji) lub poszukiwania dla niej nowej, innej, „odmłodzonej” formy.

Powyższe rozważania nad bilansem efektów rozwoju agroturystyki w ujęciu dynamicznym wskazują na paralelizm względem tezy JAFARIEGO (1983, s. 40) głoszącej, że „turystyka się nie bilansuje; i czy powinna?” Bilans, którego ostatecznym wynikiem ma być równowaga między osiąganymi zyskami a ponoszonymi kosztami, w rzeczywistości oznacza stagnację rozwoju. Aby następował rozwój agroturystyki musi zachodzić ciągłość zmian w ponoszonych kosztach i osiągniętych zyskach.

5. ZAKOŃCZENIE

Próba bilansowania efektów rozwoju agroturystyki sprawdza się w ujęciu statycznym, natomiast w ujęciu dynamicznym musi zachodzić ciągłość zmian w ponoszonych kosztach i osiągniętych zyskach jako konieczny warunek rozwoju. To, w jak dużym stopniu są możliwe do osiągnięcia korzyści oraz czy rola agroturystyki będzie odbierana pozytywnie, zależy od podmiotów zaangażowanych w jej prowadzenie. Od nich zależy, jak dalece potrafią wykorzystać pozytywne szanse, jakie stwarza rozwój agroturystyki, a w jakim stopniu pozwolą działać ujemnym wpływom. Dla nich agroturystyka, podobnie jak

and the domination of the former over the latter becomes increasingly visible until benefits reach their maximum. The main development of agro-tourism occurs at this stage so it should be maintained for as long as possible; in other words a steady increase should be maintained (ALTKORN 1997). It is also important to recognise the moment when benefits, though still higher than costs, begin to decrease.

This particular moment signals the next stage, 'consolidation', when following the growth of agro-tourist activity, a slowing down leading to stabilization is observed with benefits equal to costs. This is conducive to a stagnation reflected both in the number of visiting tourists (saturation) and in a lack of new investment. A situation when benefits become less than costs may lead to a 'fall' in agro-tourism (giving up) or a search for a new 'rejuvenation' stage.

The above discussion of the effects of agro-tourism development in dynamic terms shows a similarity to JAFARI's (1983, p. 40) idea in which he claims that 'tourism does not weigh costs and benefits; and why should it do so?' An exact balance between benefits and costs in fact signifies stagnation. For agro-tourism development to take place, growth in both costs and benefits must be continue.

5. CONCLUSIONS

Statistically, a balancing the effects of agro-tourism development is possible while in dynamic terms there must be a continuity of change in costs and benefits in order to ensure development. Whether benefits are possible, and whether the role of agro-tourism will be perceived positively, depends on those involved in organizing it. They decide how well they can use the positive opportunities given by agro-tourism, and to what extent they allow negative influences to intervene. For these people agro-tourism, like technology, cannot be good or bad in itself. What turns out to be the final effect

technologia, nie może być sama w sobie ani dobrem, ani złem. Ostateczny jej efekt zależy od umiejętności i sposobów korzystania z niej.

in a given situation depends on the skill of the agro-tourist provider and the ways it is exploited.

PRZYPISY

¹ Wskaźniki rang wymienionych płaszczyzn w zakresie efektów pozytywnych: 2,5; 1,5; 0,5; 0,5 (TRAVIS 1983).

² Wskaźniki rang wymienionych płaszczyzn w zakresie efektów negatywnych: 0,5; 1,0; 1,2; 1,5 (TRAVIS 1983).

FOOTNOTES

¹ Rank quotients of levels as regards positive effects: 2.5, 1.5, 0.5, 0.5 (TRAVIS 1983).

² Rank quotients of levels as regards negative effects: 0.5, 1.0, 1.2, 1.5 (TRAVIS 1983).

BIBLIOGRAFIA – BIBLIOGRAPHY

- ALEJZIAK W., 1999, *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, Wyd. Albis, Kraków.
- ALTKORN J., 1997, *Marketing w turystyce*, PWN, Warszawa.
- BUKRABA-RYLSKA I., 1993, Szanse i bariery aktywizacji obszarów wiejskich przez turystykę, [w:] K. Duczkowska-Małysz (red.), *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej*, PAN, IRWiR, Warszawa.
- BUTLER R. W., 1980, The concept of a tourism area cycle of evolution. Implications for the management of resources, *Canadian Geographer*, 24.
- CAPIGA J., 2001, *Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia terenów wiejskich. Raport. Diagnoza efektywności ekonomicznej polskiej agroturystyki*, KCDRRiOW, Kraków.
- DEBIEWSKA M., SUCHTA J., 1995, Agroturystyka jako czynnik aktywizacji i wykorzystania zasobów pracy, [w:] *Restrukturyzacja funkcjonalno-przestrzenna obszarów wiejskich Polski. Materiały XII Ogólnopolskiego seminarium geograficzno-rolniczego oraz 44 Zjazdu PTG*, Toruń.
- DZIADKOWIEC J., FECZKO J., 1996, Rola samorządu terytorialnego w stymulowaniu i zarządzaniu rozwojem agroturystycznym gminy wiejskiej, [w:] *Samorządowa koncepcja rozwoju turystycznego gminy*, AWF, Poznań.
- DZIEGIEĆ E., 1995, Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce, *Turyzm* 5/1.
- JAFARI J., 1983, Jak rozumieć strukturę turystyki, *Problemy Turystyki*, 1/2.
- KMITA E., STRZEMBICKI L., 1997, *Raport o stanie wiejskiej bazy noclegowej w Polsce*, CDiEwR, Kraków.
- KOWALCZYK A., 1993, *Kilka uwag o uwarunkowaniach agroturystyki*, CDiEwR, Kraków.
- PRZECŁAWSKI K., 1997, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Wyd. Albis, Kraków.
- SIKORA J., 1995, Socjopsychologiczne warunki rozwoju agroturystyki, [w:] *Agroturystyka – pierwsze doświadczenia i perspektywy. II Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne*, CDiEwR, Kraków.
- STRZEMBICKI L., KMITA E., 1996, Regionalne organizacje agroturystyczne w Polsce, [w:] *Regionalne aspekty agroturystyki w Polsce. III Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne*, CDiEwR, Kraków.
- STRZEMBICKI L., 1997, *Badania marketingowe turystyki wiejskiej w Polsce w 1997 r. Charakterystyka nabywców usług turystycznych świadczonych przez gospodarstwa wiejskie*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- STRZEMBICKI L., 1998, *Zachowania nabywców usług turystyki wiejskiej w Małopolsce*, UKFIT, Instytut Turystyki w Krakowie, Kraków.
- TRAVIS A. S., 1983, Wkład nauk społecznych w badania nad turystyką i środowiskiem, *Problemy Turystyki*, 1/2.
- WIATRĄK A. P., 1995, Czynniki określające rozwój turystyki na obszarach wiejskich, *Problemy Turystyki*, 1/2.
- WOJCIECHOWSKA J., 1995, Znaczenie turystyki i działalności turystycznej dla mieszkańców wsi oraz władz samorządowych na przykładzie wsi nadpilicznych Polski Środkowej, [w:] *Agroturystyka – pierwsze doświadczenia i perspektywy. II Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne*, CDiEwR, Kraków.
- WOJCIECHOWSKA J., 2003, Agroturystyka w dziedzinie nauki i praktyki: przegląd bibliografii za okres 1990–2002, *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie*, 90.
- WOJCIECHOWSKA J., 2005, Efekty rozwoju agroturystyki – koncepcja modelu, [w:] B. Sawicki, J. Bergier (red.), *Uwarunkowania rozwoju turystyki związanej z obszarami wiejskimi*, Wyd. PWSZ, Biała Podlaska.